

КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

COMPONENT AND STRUCTURAL ANALYSIS OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE AMONG FUTURE SOCIAL WORKERS

У статті акцентовано увагу на проблемі формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників. Розглянуто різні підходи науковців до визначення компонентного складу соціокультурної компетентності особистості. Здійснено спробу проаналізувати й узагальнити погляди вчених на досліджуване питання. Запропоновано авторську структуру соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників, у складі якої виділено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний і рефлексивний компоненти. Обґрунтовано доцільність виокремлення зазначених складників. Надано характеристику компонентів, виділених автором статті у складі соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: компетентність, соціокультурна компетентність, соціальний працівник, структура, компонент.

В статье акцентировано внимание на проблеме формирования соціокультурной компетентности будущих социальных работников. Рассмотрены различные подходы ученых к определению компонентного состава соціокультурной компетентности личности. Предпринята попытка проанализировать и обобщить взгляды ученых на исследуемый вопрос. Предло-

жена авторская структура соціокультурной компетентности будущих социальных работников, в составе которой выделены мотивационно-ценностный, когнитивный, коммуникативный и рефлексивный компоненты. Обоснована целесообразность выделения указанных составляющих. Охарактеризованы компоненты, выделенные автором статьи в составе соціокультурной компетентности будущих социальных работников.

Ключевые слова: компетентность, соціокультурная компетентность, социальный работник, структура, компонент.

The article deals with the problem of formation of the sociocultural competence among the future social workers. The paper describes different scientific approaches to identification of the components of the sociocultural competence of a person. The present study attempts to analyze and generalize views of the eminent on the subject. The author has offered the own structure of the sociocultural competence which includes motivational and value component, cognitive, communicative and reflexive components. The researchers proved the expediency of these components. The characteristic of the components of the sociocultural competence of future social workers is proposed.

Key words: competence, sociocultural competence, social worker, structure, component.

УДК 364-43:005.336.2

Курінна Л.В.,

методист науково-методичного відділу, викладач кафедри соціальної роботи КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, аспірант кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах інтеграції України до сучасного європейського простору держава висуває високі вимоги до кожного свого громадянина та актуалізує потребу у володінні низкою знань, умінь, навичок, якостей, необхідних для життя і спілкування в мінливому соціокультурному світі. Кожна людина має знати культурні особливості свого й інших народів, уміти конструктивно співпрацювати з оточуючими, володіти культурою поведінки і спілкування, толерантно ставитись до представників інших культур, дотримуватись загальноприйнятих соціальних норм, прагнути до самоосвіти, самовдосконалення та самореалізації в соціумі. Усе зазначене визначає рівень володіння особистістю такою характеристикою, як соціокультурна компетентність.

Актуальність і доцільність проблеми формування соціокультурної компетентності особистості підтверджує нормативно-правовий документ «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), у якому зазначено: «Система освіти повинна забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя в

постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі» [6].

У сучасних умовах важливим завданням, поставленим перед закладами вищої освіти, є формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників, що зумовлюється особливостями їхньої подальшої професійної діяльності. Майбутній фахівець спрямовуватиме свої зусилля на надання кваліфікованої допомоги різним категоріям населення, до складу яких входять представники як української, так й інших культур, що вимагатиме від нього володіння необхідними для цього знаннями, умінями, навичками, професійними та особистісними якостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На проблемі формування соціокультурної компетентності особистості акцентували увагу науковці: О. Базилевська [1], Л. Вольнова [2], О. Квасник [3], Ж. Мішаніна [5], П. Сулейманова [7], С. Шехавцова [8], І. Апузієнє [9] та ін.

Ученими здійснено ґрунтовний аналіз різних аспектів досліджуваної проблеми. Сутність соціокультурної компетентності розглянула в науковій праці С. Шехавцова [8]. Структуру досліджуваного виду компетентності запропонувала І. Апузієнє [9]. Соціокультурну компетентність як складник

підготовки студентів – майбутніх фахівців системи діяльності «людина-людина» – дослідила Л. Вольнова [2]. Проаналізували проблему формування зазначеного виду компетентності О. Базишевська [1], О. Квасник [3], Ж. Мішаніна [5], П. Сулейманова [7]. Як засоби, спрямовані на формування соціокультурної компетентності, вчені визначили такі: образотворче мистецтво (О. Базишевська [1]), психолого-педагогічні дисципліни (О. Квасник [3]), національно-культурні центри (П. Сулейманова [7]). Суб'єктами проведених науковцями досліджень були учні з порушенням слуху (О. Базишевська [1]), студенти (П. Сулейманова [7]), студенти технічних університетів (О. Квасник [3]), майбутні фахівці системи діяльності «людина-людина» (Л. Вольнова [2]), майбутні вчителі іноземної мови (С. Шехавцова [8]), майбутні фахівці із соціальної роботи із сім'єю (Ж. Мішаніна [5]). Компонентно-структурний аналіз соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів різних профілів здійснили Л. Вольнова [2], О. Квасник [3], Ж. Мішаніна [5], П. Сулейманова [7], С. Шехавцова [8] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ґрунтовний аналіз наукових праць показав, що з питання компонентного складу соціокультурної компетентності майбутніх фахівців різних профілів накопичено значний досвід. Проте структура зазначеного виду компетентності саме майбутніх соціальних працівників досліджена фрагментарно. Необхідність визначення чіткого компонентного складу соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників викликала потребу подальшого розроблення досліджуваного питання та вибір теми статті.

Метою статті є здійснення компонентно-структурного аналізу соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж звернутися до компонентно-структурного аналізу соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників, акцентуємо увагу на дефініції базового поняття дослідження. На нашу думку, соціокультурна компетентність соціального працівника – це особистісна характеристика, яка охоплює сукупність знань, умінь, навичок, якостей, цінностей, що визначають рівень соціального та культурного розвитку фахівця із соціальної роботи й забезпечують успішне здійснення ним професійної діяльності [4, с. 151].

Аналіз структури соціокультурної компетентності особистості здійснювали багато науковців. Розглянемо дослідницькі позиції деяких з них.

Л. Вольнова виділила такі складники соціокультурної компетентності:

- соціальний (передбачає здатність до співпраці, уміння вирішувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, соціальні й громадянські цінності та вміння, мобільність у

різних соціальних умовах, вміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо);

- культурний (сприяє розумінню відмінностей, готовності жити у згоді з людьми інших культур, мов, релігій тощо);

- комунікативний (визначає комунікативні здібності людини, її вміння спілкуватися з різними людьми, серед яких вона перебуває);

- інтерактивний (передбачає усвідомлення необхідності побудови соціального процесу на основі взаємодії його основних суб'єктів);

- фасилітативний (передбачає володіння системою знань у галузі педагогічної фасилітації, методами і прийомами здійснення фасилітативної діяльності й наявність позитивного досвіду такої діяльності);

- рефлексивний (може бути визначений як володіння системою знань у галузі психолого-педагогічної рефлексії);

- перцептивний (в основі має психологічні знання про особистісні та характерологічні детермінанти й індикатори, що виявляються в діяльності, поведінці, взаєминах і спілкуванні) [2, с. 141].

Як бачимо, дослідниця надає досить широкий перелік компонентів, що входять до складу досліджуваного терміна. На нашу думку, доцільно було б згрупувати комунікативний, інтерактивний і перцептивний складники в один, оскільки вони є трьома тісно взаємопов'язаними аспектами, що входять до структури спілкування.

Цікаву точку зору щодо структури соціокультурної компетентності висунула І. Апузієнє. Зарубіжна вчена виділила в складі досліджуваного виду компетентності соціальний і культурний складники. При цьому характеристиками соціального складника, на її думку, є соціальні навички, соціальне сприйняття, самосвідомість, поведінка, комунікація, а культурного – чутливість, усвідомлення та знання у сфері культури [9]. У цьому ракурсі доцільно пригадати думку С. Шехавцової, яка зазначає, що всі компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного й соціального контекстів. Якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія мови, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається [8].

О. Базишевська, здійснивши аналіз літературних джерел, визначила такий склад соціокультурної компетентності: соціокультурні знання про духовні цінності, культурні традиції; відповідні уміння та навички під час реалізації певних завдань; особистісне ставлення до фактів культури [1, с. 36]. Розглядаючи складники досліджуваного поняття, вчена бере за основу визначення компетентності загалом. Вона виділяє в складі соціокультурної компетентності знання, уміння,

навички, які є базовими характеристиками терміна «компетентність», пропускає їх через призму духовних цінностей і традицій і доповнює цей перелік ставленням особистості до культури.

У контексті розвідки цінною є точка зору дослідниці П. Сулейманової. На її думку, компонентами соціокультурної компетентності є такі:

- мотиваційно-ціннісний (являє собою усвідомлені й реально діючі мотиви, відповідно до яких людина організовує свою діяльність; відображає переконання та принципи, якими особистість керується у спілкуванні й поведінці; також характеризує емоційне ставлення до етнічних груп, мотивацію до взаємодії, толерантну поведінку, відсутність агресії);

- когнітивний (являє собою знання про історію, культуру, релігію, традиції етнічних груп, знання про норми та правила спілкування, взаємодії, етикету і способи застосування цих знань у реальній поведінці на основі актуалізації; компонент успішно формується за умови усвідомлення різноманіття світу, рівності культур; розуміння необхідності процесу інтеграції, взаєморозуміння, взаємозбагачення та співпраці різних культур);

- діяльнісно-поведінковий (являє собою регуляцію вольової сфери, конкретні мовні дії, досвід спілкування в полікультурному, поліетнічному й багатоконфесійному суспільстві, оснований на знанні історичних коренів і традицій різних національних спільнот і соціальних груп; сформований компонент передбачає двосторонній або багатосторонній діалог культур, прояв адекватної поведінки в ситуаціях міжетнічного спілкування, здатність до діалогу та співпраці з іншими етнічними групами в процесі професійної діяльності; включає соціокультурні вміння) [7].

Отже, вченою акцентовано увагу на таких пов'язаних між собою аспектах: мотивах, переконаннях і принципах, якими керується людина у своїй діяльності; знаннях історії, культури, традицій різних етнічних груп і способів їх практичного застосування; адекватній поведінці в ситуаціях міжетнічного спілкування.

Продовжуючи компонентно-структурний аналіз соціокультурної компетентності, звернемось до дослідницької позиції О. Квасник. Дослідниця обґрунтувала структуру досліджуваного нами виду компетентності, до якої включила такі компоненти:

- емоційно-моральний (використання знань норм, законів і традицій у процесі професійної та повсякденної діяльності, її позитивне оцінювання, толерантність, ставлення до професії як до цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним);

- діагностично-прогностичний (прогнозування та цілепокладання майбутньої діяльності, її результатів з огляду на умови існування в соціокультурному середовищі, виявлення причин відхилень у

поведінці суб'єкта діяльності, вибір оптимальних психолого-педагогічних засобів впливу на нього і створення сприятливих психологічних умов для вирішення наявних проблем, дослідження психологічної готовності студентів до використання досвіду в професійній сфері);

- когнітивний (наявність системи знань у галузі соціокультурної діяльності, спілкування, психолого-педагогічних дисциплін з урахуванням інтегративного елементу (міжкультурна взаємодія, взаємодія світоглядів і поколінь), фонові знання, використання суміжних знань, пізнання, засвоєння соціокультурних ролей і взаємозв'язків, теорії світу і власного «Я»);

- діяльнісно-комунікативний (отримання, засвоєння й використання досвіду діяльності, наявність полікультурних умінь і навичок щодо поведінки в суспільстві, потреби студента у формуванні та самовдосконаленні соціокультурної компетентності, розвиток комунікаційних умінь; володіння технікою й засобами вербальної та невербальної комунікації, вміння переконувати, аргументувати, будувати докази, передавати раціональну й емоційну інформацію, вибирати оптимальний стиль спілкування);

- особистісний (моральна позиція суб'єкта, особистісні та професійно значущі якості, здібності особистості, самовираження й саморозвиток, самоаналіз і самоуправління, національні, статевовікові, індивідуально-психологічні, статусні, культурно-побутові особливості студентів, національно-культурні типи відносин, ментальність, ідентифікація) [3, с. 9–10].

Отже, авторка запропонованої структури соціокультурної компетентності намагалась охопити всі важливі характеристики, які необхідно враховувати в процесі її формування. До них вона зарахувала такі: емоційне та моральне ставлення особистості до представників інших культур; прогнозування можливої діяльності та її результатів; діагностика відхилень у поведінці особистості; знання в галузі соціокультурної діяльності; отримання, засвоєння й використання досвіду діяльності в суспільстві; володіння технікою й засобами вербальної та невербальної комунікації; особистісні та професійно значущі якості людини.

На особливу увагу в ракурсі нашого дослідження заслуговує думка вченої Ж. Мішаніної. Дослідниця визначила структуру соціокультурної компетентності фахівця із соціальної роботи, до складу якої включила такі компоненти:

- когнітивний (передбачає наявність у фахівця із соціальної роботи глибоких і систематизованих знань соціокультурних особливостей і реалій країни, норм і правил взаємодії між людьми, моделей мовної поведінки, ідей, уявлень, вірувань, суджень, звичаїв, традицій; знання особливостей національної самосвідомості, міжнаці-

ональних установок, проблем мовних взаємодій; у ході отримання соціокультурних знань у різних видах діяльності фахівець із соціальної роботи набуває вміння виділяти в них загальнолюдські культурно-етичні, моральні цінності, що створюють атмосферу спрямованості на людську особистість, яка прагне до самоактуалізації, готова до спілкування на міжкультурному рівні, здатна до співпереживання);

– комунікативний (включає в себе вміння встановлювати емоційний контакт із особистістю з урахуванням лінгвокультурних і лінгвопрагматичних компонентів комунікації, вміння брати на себе ініціативу в спілкуванні, розуміння психологічного стану особистості, володіння технікою професійного спілкування, вміння використовувати вербальні та невербальні способи спілкування з різними людьми);

– аксіологічний (ціннісно-сміслові орієнтири в професійній діяльності фахівця із соціальної роботи; дає змогу співвіднести відображену реальність з поглядами, уявленнями, переконаннями, ідеалами особистості й визначає систему цінностей, моральних та інших соціальних норм, принципів, ідеалів, установок, їх функціонування в конкретних соціокультурних умовах; аксіологічна система особистості фахівця із соціальної роботи визначається її суспільними відносинами і спирається на систему світоглядних суджень, уявлень, ціннісних відносин та орієнтацій);

– діяльнісний (уміння фахівця із соціальної роботи знаходити й використовувати культуровідповідні стратегії втручання в роботі з представниками різних соціокультурних груп; цей компонент передбачає володіння фахівцем із соціальної роботи такими базовими навичками та вміннями: працювати з людьми, які належать до тієї чи іншої культурної групи; оцінювати значення культури для особистості; заохочувати відкрите обговорення відмінностей і реагувати на культурно упереджені висловлювання та дії; застосовувати інформацію, отриману в ході діагностики, з урахуванням культурних особливостей особистості під час розроблення планів організації соціальної й інших видів допомоги, залучаючи до цього процесу саму особистість, поважаючи її вибір під час визначення цілей і способів організації допомоги тощо) [5, с. 54–56].

Здійснивши аналіз структури соціокультурної компетентності фахівця з соціальної роботи, запропонованої Ж. Мішаніною, можемо зробити такий висновок. Вчена зосереджує свою увагу на таких важливих аспектах: наявність соціокультурних знань, які є базою для формування певних умінь; володіння комунікативними вміннями; існування особистісної системи цінностей, норм, принципів, установок; володіння навичками роботи з представниками різних соціокультурних груп.

У результаті розгляду різних підходів дослідників до визначення компонентного складу соціокультурної компетентності особистості можемо впевнитися в тому, що із цього питання відсутня загальноприйнята точка зору. Більшість науковців виділяють у структурі досліджуваного виду компетентності такі компоненти, як комунікативний, когнітивний і діяльнісний. Деякі вчені акцентують увагу на соціальному, культурному, ціннісному й особистісному компонентах. Наявні також поодинокі випадки згадування авторами деяких складників соціокультурної компетентності, а саме: фасилітативного, рефлексивного, мотиваційного, емоційно-морального, прогностичного.

Проаналізувавши й узагальнивши різні підходи науковців до досліджуваного питання, у контексті дослідження ми пропонуємо розглядати структуру соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників через сукупність таких взаємопов'язаних компонентів, як мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний і рефлексивний. Зупинимось на них детальніше.

Виокремлення мотиваційно-ціннісного компонента в структурі соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників зумовлено тим, що поведінка та дії особистості завжди детермінуються певними причинами, потребами, прагненнями тощо. Не менш важливу роль відіграє система цінностей, якою керується людина у своєму житті, адже саме цінності сприяють її формуванню як особистості. Мотиваційно-ціннісний компонент включає такі характеристики: стійку мотивацію майбутніх соціальних працівників до здійснення соціокультурної діяльності; мотивацію до взаємодії з представниками інших культур; внутрішньоособистісну потребу у формуванні соціокультурної компетентності; прагнення до постійного саморозвитку та самовдосконалення; ціннісне ставлення до культури своєї та інших країн; ставлення до майбутньої професійної діяльності як до цінності.

Когнітивний компонент у структурі соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників відіграє важливу роль, оскільки саме рівень обізнаності в тому чи іншому питанні визначає ставлення особистості до різних життєвих ситуацій і спрямованість її поведінки. Когнітивний компонент передбачає наявність таких характеристик: знання майбутніми соціальними працівниками культури, звичаїв, обрядів і традицій як свого, так й інших народів; обізнаність щодо сутності соціокультурної компетентності; знання соціальних і культурних норм поведінки в суспільстві; знання правил спілкування, взаємодії з представниками інших культур і шляхів їх застосування в реальних життєвих ситуаціях; обізнаність щодо змісту майбутньої професійної діяльності; здатність систематизувати й узагальнювати отримані знання.

Зважаючи на той факт, що людина – істота соціальна й майже жоден процес у суспільстві не відбувається без спілкування, виділення комунікативного компонента в структурі соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників не викликає сумнівів. Комунікативний компонент включає в себе такі характеристики: рівень розвитку комунікативних здібностей і вмінь майбутніх соціальних працівників; прагнення до спілкування з людьми різного соціального та культурного походження; уміння проявляти ініціативність у процесі спілкування; уміння обирати оптимальний стиль спілкування залежно від ситуації; здатність і готовність до міжособистісної взаємодії з представниками інших культур; уміння застосовувати різні техніки та прийоми спілкування; володіння навичками адекватного сприйняття й оцінювання людей інших національностей.

Доцільність виділення та розгляду рефлексивного компонента в структурі соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників підтверджується тим, що здатністю до самоаналізу власних дій, вчинків, поведінки має володіти кожна сучасна людина. Характеристиками рефлексивного компонента є такі: здатність майбутніх соціальних працівників до самоаналізу власної поведінки та вчинків; розуміння значущості рефлексії в процесі взаємодії з представниками інших культур; внутрішня мотивація до здійснення рефлексії; уміння планувати, аналізувати й коригувати власні дії та поведінку в процесі взаємодії з людьми інших національностей.

Резюмуючи вищевикладене, можемо дійти таких висновків. Аналіз наукової літератури засвідчив, що компонентно-структурний аналіз соціокультурної компетентності особистості намагались здійснити багато вчених, проте в їхніх поглядах відсутня єдина точка зору щодо цього питання. Так, науковцями виокремлено такі структурні компоненти соціокультурної компетентності: соціальний, культурний, комунікативний, інтерактивний, фасилітативний, рефлексивний, перцептивний (Л. Вольнова); соціальний і культурний (I. Anužienė); мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий (П. Сулейманова); емоційно-моральний, діагностично-прогностичний, когнітивний, діяльнісно-комунікативний, особистісний (О. Квасник); когнітивний, комунікативний, аксіологічний, діяльнісний (Ж. Мішанина). У контексті дослідження нами запропоновано розглядати структуру соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників через сукупність таких взаємопов'язаних компонентів, як мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний і рефлексивний.

Проведене дослідження не завершує компонентно-структурний аналіз соціокультурної ком-

петентності майбутніх соціальних працівників, а є основою для здійснення подальших розвідок у цьому напрямі. На перспективу планується продовжити пошук, аналіз та узагальнення різних підходів науковців до структури соціокультурної компетентності особистості, уточнити й доповнити на цій основі компонентний склад соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевська О.О. Формування соціокультурної компетентності в учнів з порушенням слуху засобами образотворчого мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ, 2017. 242 с.
2. Вольнова Л.М. Соціокультурна компетентність як складова підготовки студентів – майбутніх фахівців системи діяльності «людина-людина». *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12 «Психологічні науки»*: зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Випуск 28 (52). С. 137–145.
3. Квасник О.В. Формування соціокультурної компетентності студентів технічних університетів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2014. 22 с.
4. Курінна Л.В. До проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 54 (107). С. 149–158.
5. Мишанина Ж.Ю. Формирование социокультурной компетентности будущих специалистов по социальной работе с семьей: дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Российский государственный университет им. Иммануила Канта. Калининград, 2010. 259 с.
6. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 25.10.2017).
7. Сулейманова П.В. Национально-культурные центры как средство формирования социокультурной компетентности студентов. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 6. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=11137> (дата звернення: 20.02.2019).
8. Шехавцова С.О. Сутність соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у контексті компетентнісного підходу. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2011_2_25.pdf (дата звернення: 20.01.2014).
9. Anužienė I. The Structure of Socio-Cultural Competence (Self) Development. *Vocational training: research and realities*. 2015. Vol. 26. № 1. URL: https://www.researchgate.net/publication/287110748_The_Structure_Of_Socio-Cultural_Competence_Self_Development (Last accessed: 14.03.2019).